

УДК 330.47:001.57

Кунгурцева-Мащенко Т.Є.

аспірант кафедри економіки та фінансів
Бердянського державного педагогічного університету**СИНЕРГЕТИЧНИЙ ЕФЕКТ У ДІЯЛЬНОСТІ КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ****SYNERGETIC EFFECT IN ACTIVITY OF RESORT-RECREATION SYSTEMS IN THE CONDITIONS OF INTEGRATION DEVELOPMENT****АНОТАЦІЯ**

Стаття присвячена вирішенню актуальної проблеми застосування механізму синергетичного ефекту в діяльності регіонального курортно-рекреаційного комплексу. Відображені особливості його діяльності в умовах ринку обґрунтовуються необхідністю та методологією побудови динамічних моделей управління синергетичною складовою, а також результатами досліджень на прикладі курортного комплексу м. Бердянська.

Ключові слова: курортно-рекреаційний комплекс, управління, системний підхід, синергетичний ефект.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена решению актуальной проблемы применения механизма синергетического эффекта в деятельности регионального курортно-рекреационного комплекса. Отражены особенности его деятельности в условиях рынка обосновываются необходимостью и методологией построения динамических моделей управления синергетической составляющей, а также результатами исследований на примере курортного комплекса г. Бердянска.

Ключевые слова: курортно-рекреационный комплекс, управление, системный подход, синергетический эффект.

ANNOTATION

The article is devoted to solving of actual problem the applications of mechanism of synergetic effect in activity of regional resort-recreation complex. There are reflected peculiarities of health-resort activity in market conditions, and there are grounded necessity and methodology of construction of dynamic nonlinear model management of synergetic constituent, and also results of researches on the example of health-resort complex of Berdyansk.

Keywords: resort-recreation complex, management, approach of the systems, synergetic effect.

Постановка проблеми. Реформування національної економіки пов'язане з глибокими структурними перетвореннями в усіх сферах суспільного життя, трансформацією господарського комплексу України, здійсненням ефективної регіональної політики тощо. Не менш важливим завданням залишається пошук раціональних методів та способів активізації розвитку тих видів діяльності, для яких існують усі необхідні умови та які за своєю соціальною результативністю та економічною віддачею можуть скласти гідну конкуренцію традиційним галузям господарства. Серед таких своєрідних «точок росту» пріоритетне місце посідає курортно-рекреаційна сфера [1; 2].

Важливим чинником у діяльності курортно-рекреаційних закладів країни у зв'язку з переходом до ринкової економіки виявилася ситуація, коли вони опинилися в умовах жорсткої конкурентної боротьби між собою, а також із зарубіжними компаніями. Така конкуренція

зажадала від них якісних змін в організації управління з метою гнучкішого задоволення попиту споживачів. Таким чином, ринкову орієнтацію курортно-рекреаційних комплексів покликано забезпечити відповідні методології, засновані на сучасних концепціях управління, перш за все методах системного дослідження управління, зокрема широкому застосуванні механізму синергетичного ефекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Застосування системного підходу до процесу формування стратегій розвитку притаманне як зовнішнім (розвиток синергії як загальнонаукового поняття), так і внутрішнім (розвиток системи стратегічного планування) джерелам розвитку. Найбільший вклад у створення бази для економічного осмислення синергізму зробили Г. Хакен, І. Пригожин, Г. Ніколіс, І. Стенгерс та інші вчені. Розглядом синергетичних ефектів у рамках системного аналізу займалися У.Р. Ешбі, І.В. Блауберг, Е.М. Мірський, Е.Л. Наппельбаум. Серед економістів, що приділяють велику увагу ефектам взаємозв'язку елементів, слід назвати І. Ансоффа, М. Портера, Е.Дж. Доллана, Р. Коуза, Б. Карлоффа, Р. Рамелта, А. Томпсона, А. Стрікланда, Р. Фостера, А. Чендлера, авторські колективи найбільших консультаційних фірм Бостону та Мак-Кінсі. Водночас питання використання синергетичних ефектів у діяльності курортно-рекреаційних систем вимагають подальшого опрацювання як щодо включення синергії в низку стратегічних орієнтирів розвитку економічних суб'єктів, так і стосовно створення модельного інструментарію обліку синергетичних ефектів. Таким чином, зростання значення використання системних ефектів натрапляє на недостатню розробленість економіко-математичних методів та моделей в умовах застосування системного підходу до управління.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Одним з основних орієнтирів стратегічного планування розвитку курортно-рекреаційної діяльності, значення якого зростає в умовах посилення конкуренції, є підвищення рівня взаємозв'язку всіх курортних, рекреаційних, туристичних та підприємницьких структур курортно-рекреаційного комплексу. Виникає необхідність будувати

стратегії розвитку на базі здобуття додаткових системних ефектів. Основним критерієм вибору альтернативних варіантів розвитку такого курортно-рекреаційного комплексу стає не тільки висока рентабельність конкретної організації, але й її вклад у досягнення загальних цілей зростаючого курортно-рекреаційного об'єднання, посилення позицій усіх інших його складових. Виявлення та використання системних ефектів допомагає виявити раціональні мотиви створення єдиного курортно-рекреаційного комплексу, об'єднання напрямів діяльності окремих курортних закладів та підприємницьких систем у його рамках, а також інших форм розширення курортно-рекреаційної сфери [3].

Слід зазначити, що сьогодні теоретичні основи синергізму недостатньо чітко визначені в межах національної економіки. Жорсткий поділ об'єднань, що існує в менеджменті, на конгломерати та синергетичні портфелі виглядає дуже грубим та є результатом звуженого (технологічного) трактування синергізму. Необхідно виділити якомога більше форм синергізму (як технологічних, так і ринкових, фінансових тощо). Питання це досить важливе, адже нині передбачається, що якщо здійснюється управління портфелем, який складається з низки курортно-виробничих одиниць з різними корпоративними місіями, то одне з основних завдань полягає в демонтажі структур, які випадають із загального ряду. Обмежене однією або декількома виробничими функціями трактування синергізму може привести до відмови від участі в новітніх перспективних сферах діяльності, що обов'язково спричинить технологічну відсталість і залежність українського курортно-рекреаційного комплексу від більш прозорливих та гнучких зарубіжних компаній.

Мета статті. У конкурентних умовах та в умовах невизначеності зовнішнього середовища процес економічного ціледосягнення курортно-рекреаційної системи базується на її певних властивостях та властивостях системи управління (множинності реакцій). Можна стверджувати, що однією з основних системних властивостей є властивість синергетичності. Таким чином, необхідними є проведення досліджень і розробка методології виникнення та використання синергетичного ефекту в діяльності курортно-рекреаційного комплексу, а також вдосконалення на цій основі процесів визначення стратегій розвитку та оптимізації структури курортних систем в умовах відкритості курортно-рекреаційних ринків [4]. У статті на підставі цієї властивості запропоновано модель, досліджено задачу взаємодії економічних суб'єктів задля здобуття синергетичного ефекту для досягнення високого ступеня конкурентоспроможності.

Вклад основного матеріалу дослідження. На початку 80-х років минулого століття був виявлений та описаний феномен експоненціального зростання, коли деякі організації, діючи

на зайнятому ринку, не маючи істотних фінансових ресурсів, на порядок збільшували свій прибуток та частку ринку протягом незначного періоду часу. Тоді ж в сучасну наукову термінологію був введений термін «синергетичний ефект», тобто здатність декількох організацій створювати разом набагато більшу цінність, ніж сума їх ефективностей окремо.

Створення та функціонування інтегрованої структури має сенс перш за все під час здобуття реального ефекту від об'єднання. Саме з цієї точки зору курортно-рекреаційні комплекси та підприємницькі системи представляють інтерес як суб'єкти ефективного об'єднання та подальшого функціонування. При цьому їх специфіка пов'язана з такими обставинами. Учасники створюваних інтегрованих структур є діючими організаціями, а їх ефективність у зв'язку з цим має такі аспекти:

- зміна результативності використання фондів розміщення, лікувальних, розважальних та туристичних потужностей;

- збільшення потенціалу інноваційних лікувальних центрів, поширення їх результатів у практичну діяльність більшості територіальних організацій;

- нові можливості для реальних інвестицій та інновацій, що виникають в результаті формування інтегрованого курортно-рекреаційного комплексу.

Особливу роль відіграє вже згаданий раніше синергетичний ефект. Загалом існує спрощене та складне трактування цього терміна. Перше концепцію синергізму пов'язує з порушенням пропорційності. Інколи це поняття також називається ефектом « $2+2=5$ », щоби підкреслити, що організація шукає такі ринкові комбінації, в яких ефект від суми більший, ніж сума складників. Друге трактування пов'язує синергетичний ефект з наявністю особливої нелінійної динаміки розвитку суб'єктів, які розглядаються. Так, в деяких дослідженнях наголошується на тому, що така динаміка передбачає особливі перехідні процеси, коли рух системи до кращого стану обов'язково відбувається через фазу погіршення її стану [5].

В рамках нашого дослідження під синергетичним ефектом будемо розуміти зростання ефективності діяльності в результаті об'єднання, інтеграції, злиття окремих частин в єдину систему за рахунок позитивного системного ефекту, коли ефект від взаємодії учасників об'єднання всередині курортно-рекреаційного комплексу перевищує суму ефектів діяльності кожного учасника окремо (автономно). Отже, в діяльності такого інтегрованого комплексу виникають синергетичні ефекти, до яких насамперед слід віднести ефект масштабу, ефект інтеграції, ефект комплексних переваг та ефект конгломерату.

Ефект масштабу виникає в результаті здійснення широкомасштабних операцій. Так, виробляючи велику кількість курортно-рекреаційного продукту, організовуючи потужні

рекламні компанії та великі відділи збуту на сучасних засадах, розгалужену мережу логістики, курортно-рекреаційний комплекс добивається зниження різних витрат, відповідно, збільшення прибутку. Ефект заснований на законі зниження сукупних витрат на 20–30% під час кожного подвоєння обсягів виробництва та на повнішому використанні потужностей.

Ефект інтеграції – це ефект від переваг, що отримуються кожною системою, яка входить в курортно-рекреаційний комплекс в процесі розроблення, виробництва та продажу певного курортно-рекреаційного продукту.

Ефект комплексних переваг означає, що пакет послуг, рекреаційних продуктів або угод під час оптових поставок набагато привабливіший, ніж кожна окрема частина або сума окремих частин.

Ефект конгломерату означає, що збільшення кількості курортно-рекреаційних систем розподіляє ризик, зменшуючи його.

Крім того, крупні інтегровані структури отримують переваги порівняно з іншими курортно-рекреаційними закладами за низкою інших показників. Інтеграція систем веде до створення синергетичних ефектів у менеджменті. Серед цих ефектів виділяють синергію збуту, виробничу синергію, синергію інвестування та синергію управління.

Синергія збуту – це переваги організації збуту з точки зору маркетингу, реклами, колективного розподілу.

Виробнича синергія веде до максимального використання виробничо-лікувальних потужностей, зниження витрат під час закупівель, економії на накладних витратах.

Синергія інвестування – це мультиплікативний ефект від використання інвестиційних можливостей кожної окремої курортно-рекреаційної або підприємницької системи.

Синергія управління – це насамперед збільшення якості кадрового потенціалу, оскільки збільшуються можливості навчання, обміну досвідом тощо. Сюди входять і вертикальні управлінські структури, і офіційне навчання та спілкування, і перехресні зв'язки неформального спілкування менеджерів різних рівнів та напрямів однієї компанії. Синергія управління і є тим ефектом, який виникає за правильної побудови корпоративного менеджменту.

Розглянемо випадок взаємодії двох економічних суб'єктів задля здобуття синергетичного ефекту. Як було описано вище, сутність подібного об'єднання полягає в тому, що в результаті утворюється нова економічна структура, яка повинна володіти емерджентними властивостями; тобто виникає деякий ефект, що забезпечує перевищення ефекту спільного функціонування суб'єктів над сумою ефектів їх автономної діяльності:

$$Z_1 + Z_2 < Z^S,$$

де Z_1, Z_2 – ефекти самостійного автономного функціонування курортно-рекреаційних систем;

Z^S – ефект від їх сумісної діяльності.

Тоді синергетичний ефект Z^U вимірюється величиною різниці:

$$Z^U = Z^S - (Z_1 + Z_2).$$

При цьому чим більше синергетичний ефект $Z^U > 0$, тим глибше процес економічної взаємодії, тим стійкіше інтеграція цих економічних суб'єктів; чим менше величина $Z^U > 0$, тим менше цей ефект, не стійкіше новоутворена структура; при $Z^U > 0$ економічна взаємодія відсутня, а об'єднання суб'єктів швидко розпадається.

В разі аналогічної взаємодії між n курортно-рекреаційними закладами та підприємницькими системами розрахунки модифікуються таким чином:

$$\sum_{i=1}^n Z_i \leq Z^S,$$

$$Z^U = Z^S - \sum_{i=1}^n Z_i, \quad i = \overline{1, n}.$$

Загальний ефект від об'єднання Z^U повинен розподілятися між курортно-рекреаційними закладами та підприємницькими системами, оскільки, якщо хоча б одне з них не отримує вигоди від інтеграції, воно прагнути до автономії.

Звідси випливає, що $Z^U = \sum_{i=1}^n Z_i^U$, де $Z_i^U > 0$ – ефект від об'єднання для кожної i системи.

Використовуючи наведене співвідношення для аналізу ефектів економічної взаємодії, отримуємо таке:

$$Z^U = \sum_{i=1}^n (Z_i + Z_i^U).$$

Цей результат може бути інтерпретований так: ефект від спільного функціонування курортних закладів та підприємницьких систем як цілого курортно-рекреаційного комплексу складається із суми ефектів їх автономного функціонування, скорегованих з урахуванням виникаючих позитивних синергетичних ефектів.

У найбільш загальному випадку кожна система вносить свій вклад до загальної справи та несе певні витрати $y_i \geq 0$, пов'язані з інтеграцією, але отримує додаткову вигоду d_i . Таким чином, $Z_i^U = d_i - y_i$. Крім того, можна стверджувати, що чим більше величина $\sum_{i=1}^n d_i$, тим тісніше економічний взаємозв'язок, тим стійкіше та життєздатніше інтегрований курортно-рекреаційний комплекс.

Якщо заданий деякий поріг стійкості комплексу до збурень зовнішнього середовища θ (що відображає, наприклад, прогнозовану середню величину його можливих витрат під впливом ринкової кон'юнктури), то має місце таке співвідношення: $Z^U \geq \theta$, що описує необхідну умову існування інтегрованого курортно-рекреаційного комплексу. Представимо це співвідношення у вигляді $Z^U + \sum_{i=1}^n Z_i \geq \theta$. Звідси отримаємо таке:

$$Z^U \geq \theta - \sum_{i=1}^n Z_i.$$

Отриманий результат відображає необхідну умову стійкого існування інтегрованого курортно-рекреаційного комплексу в ринковому середовищі, тобто синергетичний ефект

повинен покривати можливі збитки від коливань ринкової кон'юнктури.

Реальним інструментарієм оцінки синергетичного ефекту також можуть служити показники конкретних синергетичних ефектів. Конкретні синергетичні ефекти в економіці можуть виникати як в обсягах виробництва курортно-рекреаційного продукту, так і в прибутку. При цьому вони можуть мати дійсний, потенційний та упущений характер. Покажемо, як можна визначити дійсний синергетичний ефект $Z_{\text{дійсн}}$ за обсягами виробництва:

$$Z_{\text{дійсн}} = Q_{L_i} - Q_1,$$

де Q_{L_i} – обсяг виробництва, який створюється силами розвитку за допомогою інновацій L_i , які більше 1;

Q_1 – обсяг виробництва, який міг би бути створений такими ж за абсолютною величиною силами розвитку без інновацій.

Якщо від дійсного синергетичного ефекту за обсягами виробництва $Z_{\text{дійсн}}$ відняти приріст витрат $(C - C_1)$ на виробництво курортно-рекреаційного продукту, то отримаємо дійсний синергетичний ефект по прибутку:

$$Z_{\text{приб}} = Z_{\text{дійсн}} - (C - C_1).$$

Знаючи максимальні результати застосування інновацій, можемо визначити потенційний синергетичний ефект за обсягами виробництва, а віднявши від нього приріст витрат, отримаємо потенційний синергетичний ефект по прибутку. Визначивши потенційні та дійсні синергетичні ефекти, можемо також визначити упущені синергетичні ефекти за обсягами виробництва курортно-рекреаційного продукту та прибутками як різниці між потенційними та дійсними синергетичними ефектами.

Жорстка конкуренція, що склалась останніми роками на ринку курортно-рекреаційного продукту, змушує курортні підприємства все частіше звертати увагу на такий аспект розвитку, як інновації. Адже саме якісний інноваційний продукт може підвищити престиж та фінансову рентабельність курортного закладу. Під якістю інноваційного проекту як об'єкта управління розумітимемо ті його характеристики, які належать до результативності, конкурентоспроможності інноваційного продукту, фінансової привабливості. Вимоги, що висуваються до інноваційних проектів, витікають з необхідної послідовності процедур щодо виявлення найбільш перспективних розробок, а саме тих, які є актуальними об'єктами для комерціалізації.

Інноваційні процеси, що формуються у вигляді інноваційних програм і проектів, належать до категорії об'єктів найбільш високих ризиків для інвестицій. Переважно фінансування інноваційної сфери йде з бюджетних джерел, з власних засобів підприємств та спеціальних фондів. Оцінка й відбір інноваційного проекту можуть базуватися на різних методиках та орієнтуватися на різні критерії. Вибір методики та критеріїв залежить від специфіки інноваційного об'єкта, типа галузі та низки

інших чинників. Специфіка інноваційної діяльності передбачає використання як економічної оцінки, так і багатофакторних моделей.

Під час оцінювання критеріїв необхідно використовувати синергетичний підхід, який є основним компонентом ринкової стратегії. Вимір синергізму можна порівняти з так званою оцінкою сильних і слабких сторін. Для оцінювання ступеня синергізму вимірюються спільні ефекти між двома рішеннями. Пропонована техніка оцінки може бути використана для оцінювання сильних та слабких сторін інноваційного проекту, виявлення синергетичних характеристик проекту, виміру синергетичного потенціалу можливого інноваційного проекту.

Існують два способи виміру синергетичного ефекту, а саме оцінка підвищення якості продукту за цього рівня вкладень оцінка скорочення витрат за цього рівня результативності. Таким чином, вибір інноваційної стратегії повинен ґрунтуватися на синергетичному підході. Оскільки саме цей підхід дає змогу найточніше визначити рівень якості інновації.

Висновки. Дослідження в рамках проекту розробки системної методології управління стійким розвитком курортно-рекреаційного комплексу дало змогу отримати такі результати:

- запропоновано теоретико-методологічний підхід до створення системи управління механізмом синергетичного ефекту курортно-рекреаційного комплексу на основі інтеграції його складових; досліджено його особливості і характеристики, що дає змогу адекватно реагувати на динаміку зміни ринкового середовища;
- розглянуто модель взаємодії економічних суб'єктів задля здобуття синергетичного ефекту; її дослідження продемонструвало, що в результаті утворюється нова економічна структура, яка повинна володіти емерджентними властивостями, тобто виникає деякий ефект, що забезпечує перевищення ефекту спільного функціонування суб'єктів над сумою ефектів їх автономної діяльності;
- отримано формальні залежності, які відображають необхідні умови стійкого існування інтегрованого курортно-рекреаційного комплексу в ринковому середовищі, а також оцінювання синергетичного ефекту, що можуть служити показниками конкретних синергетичних ефектів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Торохтин О.М. Диагностика, реабілітація, ефективність. Ужгород: Карпати, 2009. 206 с.
2. Боков М.А. Стратегическое управление рекреационными предприятиями в условиях переходной экономики. Санкт-Петербург: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. 368 с.
3. Хиценко В.Е. Самоорганизация: элементы теории и социальные приложения. Москва: КомКнига, 2005. 335 с.
4. Мочерний С.В. Синергетичний підхід в економічному дослідженні. *Економіка України*. 2011. № 5. С. 44–51.
5. Колемаев В.А. Математическая экономика. Москва: ЮНИТИ, 2012. 312 с.